

Fejes Margit

Áttekintés a szovátai villaépítésze-tről

Kulcsszavak: Szováta-fürdő; fürdőélet a századfordulón; villaépítészet.

A 18. században az elhanyagolt fürdőket, gyógyvizeket Mária Terézia és II. József reformintézkedéseinek következtében kutatták és újjátották fel. Budán és Pesten csak a 19. század elején alakultak ki a gyógyvízelőhelyek közelében virágzó fürdőközpontok, melyek fejlődése Kitaiabel Pál fáradozásainak tulajdonítható. A 19. században lendületes fejlődés következett be, mely folyamat következtében a 20. század első évtizedeiben céltudatos gyógyfürdőhálózat alakult ki.

A századforduló végi építészet nagy érdeme, hogy bevezeti a funkcionalizmus elvét, amely nem csupán a gyakorlati szempont érvényesítését jelentette, hanem egyben annak művészi kivitelezését is.¹ Fontossá válik a helyi jelleg hangsúlyozása, ezen belül a hagyományos népi építészeti formák, anyagok alkalmazása is. A villák homlokzatát díszítő motívumok, faragványok előfordulnak a régebbi, falusi házak homlokzatain is.² E motívumoknak üzenetközvetítő szerepük van, amelyek áthatják az egész faépítészeti emlékek rendszerét, viszont ahhoz, hogy e kapcsolat kialakulhasson, illetve érvényesülhessen, szükség van arra, hogy az ornamentika hozzátapadjon az építményhez, mivel szabadabb, mint az építészet, és nem áll a gyakorlati célok szolgálatában.³ Egyetlen funkciója a díszítés, és ha elhatárolódik a formától, akkor önálló motívumokat fejleszt ki, de ugyanakkor önmagában is változhat, amennyiben figyelembe vesszük az anyag milyenségét, illetve térbeli kiterjedését. A villák esetében a meghatározó ornamentika nem csak a fában, hanem a kőben is hasonló intenzitással érvényesül, és az általa nyújtott művészi hatást a motívum ismétlődése váltja ki.

Fel kell tennünk a kérdést, hogy mennyiben felelnek meg a villák építészeti, illetve kivitelezési módozatai az esztétikai követelményeknek? Vannak-e belső rétegek,⁴ és ha igen, akkor milyen mértékben érvényesülnek? Az építők életéről és lelki alkatáról árulnak el valamit, és ez szoros összefüggést teremt a belső, illetve a külső rétegek között, azaz a megformált étellel, életmóddal és a városképpel, valamint a természeti adottságokkal. Ez az esztétikai követelmény érvényesül a szovátai villák esetében is, hisz a természet részeként épültek fel ezek a villák és motívumviláguk is belőle inspirálódik. A villák többsége fából épült, amely anyag könnyen megmunkálható, és e felhasznált anyag sokat elárul az építő közösségről, valamint annak életformájáról.

Szováta csupán az 1950-es években kapja meg a városi rangot, tehát ennek függ-

vényében kijelenthetjük, hogy ebben az időben lakói közelebb állnak a természethez, még ami a foglalkozásukat is illeti, nagyon sokan fafeldolgozással foglalkoztak. Ehhez a tényhez járul hozzá az is, hogy a 18-19. század fordulóján a szentimentalizmus természetrajongása váltotta ki az emberek vonzódását a természetben való építkezés iránt.⁵ E villák úgynevezett prototípusa a svájci villa, ahol szintén hasonló helyzettel állunk szemben, ha figyelembe vesszük az Alpok tövében élő lakók életkörülményeit és lakóházait. A 19. században felépült villák két típusát különböztetjük meg: főként a század első felében elterjedt Palladio szellemében épült villák, amelyeket szimmetrikus alaprajzi elrendezés, oszlopos-portikuszos, timpanonnal lezárt homlokzat jellemez, a második kategóriába az osztrák közvetítéssel meghonosodott, a század második felében elterjedt, a már fentebb is említett svájci villa és jellemző volt az ún. Fachwerk - és/vagy a nyitott, lombfűrészelt díszű, faragott oszlopos veranda.⁶

A 19. század első felében a nemzeti ornamentika körül kialakult vita eredményeképpen a század második felében olyan premisszák fogalmazódtak meg a víttával kapcsolatban, amelyek szerint a stílusfejlődés irányát a természeti népek geometrikus ornamentikájától a különböző művészeit stílusok egyre naturalistábbá váló formaalkotás felé való haladás jellemzi.⁷ A villák stílus szempontjából való besorolása, meghatározása csakis a századfordulón jelentkező stílusáramlatok viszonylatában lehetséges. Mindenképpen ötvözi a hagyományos népi építészeti szecessziós elemekkel, és ez utóbbi leginkább a homlokzat tagolásában jut kifejezésre.

A villák áttört díszítményeire vonatkozóan Márton Béla egyik hipotézise szerint a „koraközépkori vallási jellegű építészetben és díszítőművészetben” lelhető fel az előzménye. Véleményem szerint túlzás az ilyen jelleg feltételezése, hisz a népi építészetben számos példát találunk e motívumok előfordulására. Csilléri Klára néprajztudós szerint az áttört díszítés már a 18. századtól kimutatható a magyar népművészetben székek, padok támláján, tékákon és fali tükrökön.⁸ A díszítés festéssel párosult és elsősorban a növényi ornamentika érvényesült szemben a geometrikus formákkal akárcsak a villaépítészetben.

Szováta első fürdője, a Veress József által létrehozott sós fürdő a hagyatéka értelmében a helyi református egyház tulajdonába kerül át halálakor. A fürdőt azonban nem tudják nyereségesen megtartani, ezért 1900-ban az Igazgatótanács jóváhagyja annak eladását,⁹ és 1901-ben eladják Sófalvi Illyés Lajosnak, aki 36.000 koronáért vásárolja meg. Ugyancsak ő volt az, aki 1900-ban a Medve-tó körül hivatalosan is megalapítja Felső Szovátát és majdnem egy évtizeden keresztül az Illyés-féle Medve-tóként tartják számon. Ebből következik, hogy a szovátai fürdők egy kézbe kerülnek, és ily módon indul meg a fürdő egységes fejlődése. Az alsó részt Gérának, a felső részt pedig Felsőtelepnek avagy Telepnek nevezik.¹⁰ A

gyógyfürdőknek sikerült Illyés Lajos igazgatása alatt oly mértékben modernizálni az akkori terminusokban, hogy újabb villák építése vált szükségessé, hisz a gyógyulni vágyók száma egyre csak nőtt: „A fürdőtelepek Sófalvi Illyés Lajos tulajdonai, aki nagy befektetéssel a fürdőt a kényelem tekintetében már ez ideig is annyira berendezte, hogy az méltán a kellemes gyógy és üdülő-helyek közé sorozható s még a kényesebb igényű fürdőlátogatókat is kielégíti.”¹¹

Egy 1904-ben kiadott, a szóvatai fürdőéletet bemutató illetve „reklámozó” fürdőkalauz pontosan tájékoztat az akkori lakásviszonyokról, szállásról valamint az oda- és visszautazási lehetőségekről: „Budapestről a keleti pályaudvarról Arad-Tövisen átmenő gyorsvonat közveteln kocsiával Küküllőszegen át Sóváradiig. Honnan bér- és társaskocsikon ½ óra alatt juthatnak a fürdőhelyre. Marosvásárhelyről bérkocsin Balavásárig, onnan Sóváradiig a fentebb említett helyi érdekű vasút vonatával, érkezés délelőtt 11kor és még ugyanaznap estére vissza Vásárhelyre. A sóváradi-parajdi vasút valószínűleg már az idén kiépülvén, Szóvata közvetlen vasúti állomást nyer”.¹² A Kisküküllő-Balázsfalva közötti vasútvonal kiépülése természetesen egyet jelentett a fürdőváros fejlődésével. 1898-ban már felépült a sóváradi vasútállomás, de az idézet utolsó sorában említett sóváradi-parajdi vasútvonal csak 1906-ban készült el. A városban és a fürdőtelepen történő szállításban oroszánrészt vállaltak a fiákeresek, akik egészen a 20. századig jelentős szerepet töltek be. A bérkocsik tulajdonosairól is vannak pontos adataink, melyeket szemtanúk szolgáltattak. Ebben az összefüggésben megemlíthetjük Sántha Imrét, aki gazdálkodó ember volt és kétlovas fiákerrel járt, továbbá Szabó Sándort, akinek a fia, Szabó Lajos, esperes lett.¹³ A fürdőélet folytonos fellendülésének további tényezőjeként tudható be a város infrastruktúrájának fejlődése is, ugyanis a már fentebb említett forrás tanúskodása alapján is megállapíthatjuk, hogy távirrida és postaállomással rendelkezett úgy az Alsó- mint a Felsőfürdőtelep.

Ehhez járul hozzá 1904-ben az összekötő út megépítése a falu és a felsőtelep között, továbbá ez a folyamat kiterjed a telepen is, és ezáltal könnyebben megközelíthetőkké válnak egyes villák (Felső út, Rózsák utcája). A Medve-tónál kezdetben csak egy tizennégy szobás szálloda volt, és miután 1901-ben megkapta gyógyfürdői minősítést, felépült a tizennyolc szobás Bercsényi Szálló. Ez az építkezési folyamat tovább folytatódott, és 1903-ban László Polikárp, a ferencendi tartomány főnöke felépítette a Hunyadi Mátyás szállodát, majd Sándor János belügyi államtitkár a róla elnevezett villáját. Az építkezések tovább folynak és 1910-ben a Felsőtelepen már 48 villa volt, míg az Alsótelepen 28 villa épült fel.¹⁴ Az első világháború kitöréséig Szóvatafürdő virágkorát élte, minél igényesebb és nagyobb létszám befogadására szánt villák kivitelezésére törekednek, de e folyamatot nagymértékben visszavetette a háború. Sok villa megsérült, belső berendezésüket elégették, de a külső aspektusukra sem voltak tekintettel.¹⁵ A tulajdonosok nagy

része elhagyta ingatlanjait, és az Illyés-féle fürdővállalatot a Nemzeti Parasztpárt vásárolta meg.¹⁶ Az 1918-1925 között szünetelő fürdőélet és villaépítéssel e holt-pont után ismét életre kel. 1925-ben a Tulipán Villától jobbra egy új villanegyed van felépülőben, már az ötödik villát építik. Ezt a víz bevezetését kérelmező levelekből tudjuk, Bergleiter Józseftől, aki villatulajdonos és a Villatulajdonosok Szövetségének is tagja. 1926-ban az említett helyen már nyolc újonnan épült villáról van tudomásunk, amelyekről szintén Bergleiter József levele – a felsőúti villatulajdonosok nevében írja alá – informál az elhelyezkedésüket tekintve is: a Tulipán villától a község felé. Dr. Pap és Dr. Moldovan is most építik ide a villáikat.

1926-ban Illyés Lajos fia, Illyés Tibor megalapítja a Villatulajdonosok Szövetségét, amelynek tagjai az 1927-es újralakulása után a következő személyek voltak: Badiu Simoin, Balló Lajos, Bergleiter József, Borbély Gyula, Demilescu Grigore, Huzella Gyuláné, Ilyé Klarissza, Klein Albert, Kővári Jakab, Lévy Lajos, Pap Ioan, Fleps Francisc, özv. Sándor Anna, Szlamál Lajos, Szabó Lajos, Székely Anna, Szentiványi Júlia, Szőke Géza, özv. Zapadeanu Dumitrúné. 1930-ban ismét újralakítják, amely alkalommal 29 személlyel bővült: Bernádi György, Berger Lilly, Bergleiter Józsefné, Ambrus József, Benedekné Ádám Mária, Bürger Albert, Culich József, Domilescu Eugenia, Domokos Károly, Dexter Béla, Flechtenmacher Béla, Frank Richárd, Gottschlien Hermann stb.¹⁷ A belépesi nyilatkozat a következőképpen volt megfogalmazva:

„Belépesi Nyilatkozat

Alólirott kijelentem, hogy Szovátafürdő Birtokossági szövetkezet tagjai közé egy üzletrésszel belépek. Kinyilatkoztatom, hogy az alapszabályoknak a tagok jogaira és kötelezettségeire vonatkozó határozatai és a szövetkezet vagyoni állapotára vonatkozó adatok velem közöltettek, azoknak mindenben alávetem magam.

Továbbá a szövetkezet iránti bármily kötelezettségeim tekintetében lakhely és fizetés helyeül Szováta fürdőt ismerem el és per esetére alávetem magam a járásbírósi eljárásnak és a târgu-mureş-i törvényszék területén lévõ, a szövetkezet által választhatandó bármely járásbírósi illetékességének.”

A villatulajdonosok igyekeztek minél hamarabb belépni a Birtokossági Szövetkezetbe, példának okáért lásd Dr. Hints Zoltánt, a marosvásárhelyi gyógyszerészt, aki kiskorú lánya, Hints Edit törvényes képviselője, felesége halála után (Tauszik B. Hugóné, Hints Etelka).

Albert Klein, a Klein villa tulajdonosa, aki foglalkozását illetően tanár, szebeni lakos is belép a szövetségbe. Az egyik fia Berlinben és a másik Szebenben tanul. A fürdővendégek illetve a magasabb igény szintnek való megfelelési vágy arra készítette a villatulajdonosokat, hogy átalakítási munkálatokat végezzenek ingatlanjaikon. 1931-ben a Klein villából három szobát lebontottak és helyébe tizenkét új szobát építettek. Ekkor a villa tulajdonosai Frida Klein és férje, valamint Albert

Klein és Johanna Petrovits voltak. A Géra mellett is volt egy kis villájuk, ahová a vizet nem tudták ekkor még bevezetni pénzhány miatt. Bizonyos villák helyét az átalakítással kapcsolatos kérelmek alapján valamennyire sikerül beazonosítani. Példaképpen említhetjük, hogy az Erzsike villának, amelynek tulajdonosa Kádár József vízvezetéki ügyvivő, valahol mellette kellett lennie, ugyanis közösen létesítettek egy villanytelepet. Ez abból derül ki, hogy a villany bevezetése alkalmával Klein részére harminc villanykörte, míg Szabó részére negyven villanykörte szükségeltett.

Külön adatok maradtak fent a villatulajdonosokhoz kapcsolódóan, amelyekből az életrajzi háttér is kiolvasható. Ruhig László, marosvásárhelyi lakos az 1927-1928 évek előtti időszakban részvényekkel rendelkezett, de ekkor felkerült az ismeretlen helyre eltávozottak listájára, és ebből adódóan már nem hívják meg szövetkezeti gyűlésekre. Ez a törlés félreértés lehetett csupán, ugyanis ő állandó ingatlan vagyonnal rendelkezett Szovátán.

1925-ben újabb villanegyedek létesülnek a Felső úton. A vízbevezetését kérelmező levelekből derül ki, hogy még ebben az évben az ötödik villa van munka alatt, és Bergleiter József által szintén ilyen úton történő közléséből derül ki, hogy az említett helyen már nyolc villa áll, behatárolásuk megkönnyítése céljából úgy jelöli meg, hogy a Tulipán villától a község felé épültek. Felső úti villatulajdonosokként szerepelnek a levéltári forrásokban Dr. Pap és Dr. Moldovan. A különböző villák tulajdonjogi kérdései bonyodalmasak, főleg a két világháború közötti időszakban (zsidóüldözések).

A Bernády villát Bernády György, Marosvásárhely polgármestere építtette 1930-ban. Gazdagon díszített épületegyüttes, amelynek a központi részét maga a villa képezi. Egy kétszintes faszerkezetes épület, amelyet két oldalon hangsúlyos félmeletes tornyok tagolnak. Harmonikus egységet alkot az épület függőleges és vízszintes tagolása.

Az alsó szintre öt lépcsőfokból álló lépcső vezet fel, ahol a bejárati patkóíves ajtónyílás négy szárnyból áll, díszítése több egymáshoz plasztikusan illesztett üvegdarabból tevődik össze, amelyeket egymástól papálcák választanak el. Az ajtónyílás középső része hangsúlyosabbá válik azáltal, hogy diadalkapuszerűen felülemelkedik a másik két hasonlóan egyenes záródású részen. Az ívmezőt a két oldalon küllőkkel hat részre tagolt (három sima üveg és három virágokkal díszített üveg) körforma díszíti és a küllők tengelyében aranyozott virágmotívum látható, míg a központi részen egy keretben foglalt felírás olvasható.

Az ajtónyílás keretelése cserepekből induló stilizált, egymásba fűződő virágmotívumokkal díszített. A fentebb említett felirat fölött négy centiméterre előreugró indás, leveles díszítésű párkány található. Magasabban, 45 centiméterenként galambdúcok, közöttük szépen festett galambok jelennek meg. Legfelül három sor

zszindelyfedél zárja a kapuzatot. A kapuzat két oszlopának aljára be vannak vésvé a tervezők és faragók nevei: „TERVEZTE: VIGH ISTVÁN, KÉSZÍTETTE: DÚKA LAJOS, BÍRÓ IMRE, DOMOKOS TAMÁS, CSORTÁN FERENCZ, DOBOS SÁNDOR.” Írásbeli feljegyzéseink vannak róla, hogy Dobos Sándor más épületeken is dolgozott, a fürdőtelepi Jézus Szíve Kápolna (1936-1939) asztalos munkáit ő végezte el saját költségén.

Az ablakok formájukat szerint három kategóriába sorolhatók be, természetesen ezen belül megkülönböztethetünk több típust is. Jellegzetes az alsó szintre a patkóíves, az ajtónyíláshoz hasonlóan kialakított tagolású ablaknyílás, amelynek középső részén megismétlődik a patkóív motívum, de a patkó szárai meghosszabbított formában vannak jelen. A második csoportba tartozó ablakok esetében elmondhatjuk, hogy mindkét szinten előfordulnak, és érdekességük abban áll, hogy zsalukkal vannak ellátva és a keretelésük, amely kiterjed a külső fal felületére is, lángnyelveket utánzó, kékre festett motívumokkal dekorált. A különbség az említett ablakok között csupán annyiban van, hogy a földszinten kétosztatúak, míg az emeleten egyosztatúak. A harmadik kategóriában tartozó ablakok egyszerű kiképzésűek, egy- vagy többosztatúak.

Az alsó szintet a felsőtől egy kissé kiugró párkány választja el, amelyet kisebb-nagyobb méretű szívekkel díszített zárt erkélysorozat követ. Ilyen körülmények között a főhomlokzat emeleti része négy ugyanolyan módon kialakított szegmensből áll, és a két szélén pedig egy-egy tornyocska látható. A jobboldali tornyot lángnyelvű ornamentikával kiképzett ablak tagol, viszont hiányzik a szívekkel díszített zárterkély, helyette sima felület van. A népi ornamentika emlékeit őrzi a tulipánmotívum használata, amellyel főképpen az ablakok díszítése esetében találkozhatunk. Érdekes megfigyelni, ahogy a tulipán szára köré szerveződnek az ablaküvegek és ennek függvényében történik meg a tagolás. A főhomlokzat a két toronysisak által közrefogott, indás, leveles, virágos motívumokkal festett háromszögoromzattal zárul, amely inkább a bejárati ajtónyílás függőleges vonalában helyezkedik el.

A villához tartozik még a két kapu, a nyári társalgó és a szakállszárító, amelyek tervezésében a fentebb említett mesterek mellett részt vettek még Bocskay Vince, Piroska Endre, Simon György, Sály Jenő, Domokos Tamás, Duka István, Domokos Márton is. A főkapu díszítése hasonló a villa bejárati ajtónyílásának kereteléséhez, hisz itt is két bordázott vázából indulnak a stilizált indák és virágok (tulipán, boglárka stb.), és behálózzák a kapu homlokzatát. Az oszlopok szegőmintái egyediek, hibátlan formájúak, népi eredetűek. Alkata szerint magasított gyalogkapu egymás fölött két szemöldökfával. A gyalogbejáró nyílását sajátos patkóív zárja. A két szemöldökfa között lévő űrt hét plasztikusan faragott díszoszlop tölti ki. Zszindelytetős, galambdúcós, reprezentatív jellegű kapu. Egyedi sajátosság az, hogy a homlokzat mindenik tölgyfaléce áttört faragású, és az így képződő üregek

stilizált tulipánt érzékeltetnek. Plasztikusak, nagyon szép formájúak a szakállszárító és a társalgó oszlopai.

A Szováta villa nagy valószínűséggel már az első világháború előtt felépült. Főhomlokzatát meghatározza a három faszerkezetes, toronyszerű, egyszeresen tagolt rizalit, amelyek jelenlétük révén hangsúlyozzák az épület függőleges tagoltságát. A háromszintes villa ajtó- valamint ablaknyílásai egyenes záródásúak, egyszerűek, de annál gazdagabb kiképzésben részesültek fából készült alkotóelemei. Nagyméretű, áttört faragással alakított leveles tulipánok díszítik, amelyek a fehér alapon szembetűnően érvényesülnek. A központi kiugró részt mindhárom oldalról félköríves záródású levegős nyílások határolják, amelyek sarokdíszei között felfedezhetjük az ősi pegazusokra emlékeztető figurákat. A két oldalsó kiugró épületszárny földszinti és első emeleti szintjén a párkányok alatt közvetlenül látható keresztre emlékeztető csüngő díszsorozat, amelyek központi részén egy vagy több körtemotívum található.

A Bírak villája a két világháború között épült fel, megnevezése is jelzi építőit, ugyanis román törvénybírók emeltették. A villa befogadóképessége a többi szováta villához képest nagy. A háromszintes faszerkezetes épület főhomlokzatát a négy kiugró épületrész határozza meg. A főbejárati ajtónyílást megelőzi egy kisebb pavilonszerű, kiugró rész, amelynek nyílásait diadalkapuszerűen kialakították, abban az értelemben, hogy a főnyílás magasabban helyezkedik el, mint a két oldalsó nyílás. Ezek sarokdíszítései áttört, stilizált, egymásba kúsó virágmotívumokból állnak.

A bejárat két oldala nyitott balluszteres mellvédre támaszkodik, és az egészet egy hullámos fedélzet zárja. Az egész épület azt a benyomást kelti, mintha ablaknyílások ezreiből lenne összekomponálva, éspedig olyan szimmetrikus egységet hozván létre, amelyet lehetetlen megbontani. A kiugró épületrészek szintjein zárterkély fut végig, és félköríves, többosztatú nyílások hada érvényesül. Az ablakok ívmezejét küllők osztják hat avagy nyolc részre. A kiugró részek közé zárt homlokzati részeken az alsó szint esetében érvényes a fenti megállapítás, az első emeletet balluszteres, nyitott faoszlopos tornác tagolja, a legfelső szinten, viszont háromszög- oromzatos tetőablakokat láthatunk. Az egész villa gazdag és színes tagoltsága, valamint nagysága révén kiténik a többi villa sorából és hivalkodva magára vonzza a tekinteteket. Régebbi képeslapok tanúsága szerint az előudvarában egy sor egyszintes, faszerkezetes, felfűzött teremsor állott, amelyet később lebontottak. Ma a villa udvarát a társalgásra, kisebb pihenőkre alkalmas pavilonok teszik hangulatossá.

A Klein villa kastélyszerű monumentalitásával hivalkodik, 1996-ban visszakapta a tulajdonosa, és az akkori renováltatás következtében néz ki így ma. Sajnos, alaprajz, illetve régebbi felmérések hiányában kerül sor a leírására. A villa tipoló-

giáját vitatva besorolhatjuk a részben Fachwerk elemeit is felhasználó villák kategóriájába, amely hegyi, svájci jelleget hangsúlyosabbá teszi a két oldalsó, erős és reprezentációt sugalló torony, amelyek kissé kiugranak a főhomlokzat síkjából. A háromszintes épületet a két torony közötti homlokzati részen két cseréppel fedett támpillér erősít meg, amelyek inkább a reprezentáció célját szolgálják, mintsem a támasz szerepét töltik be. A földszinti részt az első emeleti résztől cseréppel fedett párkány választja el, amely hasonló módon megismétlődik a második és harmadik szint között is.

A főbejárati nyílás fából készült háromszög oromzattal zárul, és a toronyszerű részbe nyílik. Egyszerű, egyenes záródású hol kisebb, hol nagyobb méretű ablakok tagolják a különböző szinteket. A földszint alsó, körülbelül negyed része különböző méretű kövekkel kiképzett rusztikus megoldás nyomait viseli. Az udvarra nyíló rész, az oldalhomlokzat, ebben az esetben fából kialakított korlátos, mellvédes oszlopokon nyugvó tornáccal büszkélkedik. Ezeknek az oszlopoknak alsó és felső részükön két-két bevágás látható, valamint az ezeket összekötő vízszintes gerendákról szimmetrikusan szerkesztett csüngődíszek lógnak le. A harmadik szint inkább félemeletnek számít, itt az ablaknyílások is jóval kisebbek, mint az alsóbb szinteken. Az egész épület fehérre van festve, mely szín még inkább hangsúlyozza az épület monumentalitását.

Jegyzetek

1. Császár László (szerk.): *Épülettípusok a kiegyezés utáni Magyarországon*. 1995, Budapest. 99.
2. Lásd a Hosszú utca.
3. Nicolai Hartmann: *Esztétika*. Magyar Helikon, Budapest, 1927. 207.
4. Uo. 342.
5. Csejdy Júlia: *A Fonyód-Bélatelepi századfordulós villasor*. In: *Magyar Műemlékvédelem*, XIII. (szerk. Bardoly István). Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Budapest, 2006. 268.
6. Shwarz Mario: *Die Landhausarchitektur am Beispiel von Reichenau*. Uő. *Die stilistische Situation im Willenbau um die Jahrhundert wende. Landhaus und Villa in Niederösterreich 1840-1914*. Wien, 1982. 89-100. és 115-143.
7. Sinkó Katalin: *Viták a nemzeti ornamentika körül 1873-1907 között*. In: *Romantikus kastély*. (szerk. Vadas Ferenc) Budapest, 2004. E vita forrása a művészet keletkezése körül kialakult probléma volt, éspedig pontosan az a kérdés, hogy „miért éppen a népi kézművészet bizonyos ágaiból eredő virágos díszítő-motívumkincs képezte az alapját.”
8. Erre vonatkozóan a részletes leírás érdekében lásd: Márton Béla: *Fából faragott díszmények a Sövidéken*. Szováta, 2002. 9.
9. *Erdélyi Protestáns Lap* (továbbiakban EPL): III. évfolyam, 3. sz. 20.
10. I. m. 243.
11. *Szováta alsó és felső gyógyfürdői*. A Fürdőigazgatóság kiadása, 1904. 4.
12. Uo.
13. A többi fiákeres neve: Muszka László, Kalányos Géza, Simó György, Gálfalvi Ferenc, Márton Zsigmond, Ötvös Vilmos. A rájuk vonatkozó részletesebb információk érdekében lásd: Márton Béla: *A szovátai fiákeresek és a fiákeresek*. In: *Hazanézó*, XIII. évf., 1. sz., 2002.
14. Fekete Árpád – Józsa András – Szőke András – Zepezsaner Jenő: *Szováta 1587–1989*. Székelyudvarhely, 1998. 245.
15. Leég a Bély szálló, az Illyés-féle szálló.
16. Fekete Árpád – Józsa András – Szőke András – Zepezsaner Jenő: i. m. 258.
17. I. m. 262.